

تحلیل عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه موردی: محله حکیم نظامی ارومیه)

مجید اکبری^{۱*}، وحید بوستان احمدی^۱، مرضیه طالشی انبوهی^۲، مسلم ضرغام‌فرد^۳

۱. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

۲. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۳. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول، Email: Akbari.majid191@gmail.com

تاریخ دریافت: ۰۱ تیر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۸ بهمن ۱۴۰۱

چکیده

مقدمه: امروزه نزدیک یک سوم جمعیت جهان در مناطق حاشیه‌ای و سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند این محله‌ها از نمودهای بارز فقر شهری هستند که در درون یا مجاورت شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه‌ریزی رسمی شهرسازی، با جمعی از اقشار کم‌درآمد و سطح نازلی از کیفیت شرایط زیست شهری شکل می‌گیرد. پایین بودن زیست‌پذیری و سطح نازل مسکن در اسکان‌های غیررسمی ناشی از عوامل بسیاری همانند پایین بودن میزان درآمد، فقدان مالکیت قانونی، عدم حمایت‌های دولتی و سیاسی از محله و غیره می‌تواند باشد.

هدف: پژوهش حاضر، با هدف تحلیل عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه است.

روش‌شناسی: پژوهش از نظر هدف‌گذاری کاربردی و از نظر ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی است. روش نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی ساده و حجم جامعه آماری با مدل کوکران با سطح خطای ۵ درصد ۳۷۹ نفر بر اساس جمعیت سال ۱۳۹۷ می‌باشد. برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه محقق ساخته) استفاده شده است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمرو جغرافیایی محله حکیم نظامی ارومیه می‌باشد.

یافته‌ها و بحث: یافته‌های این پژوهش نشان داد از بین ابعاد هفت گانه فرهنگ و پایداری اجتماعی، آموزش، زیست محیطی، سلامت و بهداشت، امنیت و پایداری، کالبدی و حمل‌ونقل، اقتصاد مربوط به محله حکیم نظامی ارومیه به ترتیب با بارهای عاملی ۰/۹۹، ۰/۶۷، ۰/۵۷، ۰/۲۴، ۰/۱۶، ۰/۱۴ و ۰/۱۴ بر زیست‌پذیری این محدوده تأثیر می‌گذارند.

نتیجه‌گیری: نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان‌دهنده این بود که زیست‌پذیری در سطح محله حکیم نظامی ارومیه در سطح پایینی قرار دارد و همچنین با توجه به نتایج خروجی از مدل‌سازی معادلات ساختاری شاخص فرهنگ و پایداری اجتماعی با میزان بار عاملی ۰/۹۹ بیشترین تأثیر را در راستای ارتقای زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه دارد.

کلیدواژه‌ها: زیست‌پذیری، سکونتگاه‌های غیررسمی، سکونتگاه‌های غیررسمی، توسعه پایدار، محله حکیم نظامی ارومیه.

مقدمه

امروزه نزدیک یک سوم جمعیت جهان در مناطق حاشیه‌ای و سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند (Dubovyk & et al., 2017: 235). سکونتگاه‌های غیررسمی پدیده‌ای گذرا می‌باشد و دارای ابعاد محدودی نیست و نشان‌دهنده ناکارآمدی برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌های متداول شهری است که اقدامات و رهیافت‌های نوینی را می‌طلبد (فرجی ملایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۶). از سوی دیگر، این سکونتگاه‌ها برای درصد بالایی از جمعیت شهری کشورهای درحال توسعه سرپناه ایجاد می‌کند (Parker & Moore, 2008: 317). به طوری که همزمان با افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی سریع در کشورهای در حال توسعه، نظام زیستی این سکونتگاه‌ها با چالش‌ها و مشکلات بسیاری به‌ویژه در زمینه مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و زیست‌محیطی مواجه شدند (Appleyard et al., 2019: 2). که این مسائل منجر به افت سطح زندگی و سطح زیست‌پذیری این مناطق شده است (کوکبی، ۱۳۸۶: ۷۶). سکونتگاه‌های غیررسمی به دلیل سرعت پیدایش و عدم نظارت دستگاه‌های اجرایی فاقد استانداردهای قابل قبول زیستی بوده و عمده‌تاً در فقدان نظام شکل یافته (مطلوب) سکونتی و در پاسخگویی فقرا به نیاز سکونت آن‌ها در مدت زمان بسیار کوتاه شکل می‌گیرند (Baye et al., 2020: 2). در ادبیات توسعه شهری، این محدوده‌ها را جزء نواحی آسیب‌پذیر محسوب می‌شود و شرایط موجود در این نواحی را مساعد برای بروز ناهنجاری‌های اجتماعی می‌دانند (Montoya et al., 2019: 4). این محله‌ها از نمودهای بارز فقر شهری هستند که در درون یا مجاورت شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه‌ریزی رسمی شهرسازی، با تجمعی از اقشار کم‌درآمد و سطح نازلی از کیفیت شرایط زیست شهری شکل می‌گیرد (Löffel & Walls, 2020: 2). پایین بودن زیست‌پذیری و سطح نازل مسکن در اسکان‌های غیررسمی ناشی از عوامل بسیاری همانند پایین بودن میزان درآمد، فقدان مالکیت قانونی، عدم حمایت‌های دولتی و سیاسی از محله و غیره می‌تواند باشد (نصیری، ۱۳۹۲: ۴۳). با توجه به اهمیت موضوع، مقوله زیست‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی به مساله نگران‌کننده‌ای برای مدیران شهری تبدیل شده است (Liang et al., 2020: 2). از این‌رو ضرورت تلاشی همه‌جانبه برای ارتقاء زیست‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی و در راستای آن بهبود شرایط این پهنه‌های شهری بیش از پیش احساس می‌شود (اکبری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۵). کشور ایران نیز به‌عنوان یکی از کشورهای در حال توسعه از این قاعده مستثنی نیست و با مسئله اسکان غیررسمی مواجه بوده و به لحاظ نحوه برخورد با این پدیده قابل بررسی می‌باشد. چنانکه هم‌اکنون در اطراف شهرهای بزرگی چون تهران، مشهد، اصفهان، کرج، شیراز، تبریز، ارومیه و سایر شهرهای کشور نیز شاهد رشد و گسترش مناطق حاشیه‌نشین می‌باشد. در این راستا، مناطقی هم چون اسلام‌آباد و کشتارگاه، طرزیلو، حسین‌آباد و علی‌آباد، منطقه حاجی پیرلو و حگیم نظامی جزو مناطق قابل ملاحظه در سکونتگاه‌های غیر رسمی شهر ارومیه می‌باشند که با مشکلات عدیده‌ای روبرو هستند. محله حکیم نظامی یکی از مقاصد اصلی مهاجرین در دهه‌های اخیر بوده است. گسترش و رشد سریع فیزیکی و جمعیتی این محله مسائل و مشکلات قهری فراوانی را ایجاد نموده که مسائل و مشکلات مربوط به شاخص‌های فقر و مسکن از اهم آن‌ها می‌باشد. در حال حاضر محله حکیم نظامی، مهم‌ترین محله از محلات شهر ارومیه از لحاظ مسئله اسکان غیررسمی است. در این راستا هدف اصلی این پژوهش، تحلیل زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه است. مقاله حاضر در جهت پاسخ به پرسش‌های ذیل انجام گرفته است: ۱. کدام مؤلفه بیشترین اثر را در زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه دارد؟ ۲. در محله حکیم نظامی ارومیه از نظر شاخص زیست‌پذیری تفاوت معناداری وجود دارد؟

زیست‌پذیری ترجمه فارسی انتخاب شده برای عبارت انگلیسی (Livability) است و در نتیجه شهر زیست‌پذیر معادل عبارت (Livable City) آورده شده است (Srinivas, 2012: 2). دیکشنری وبستر زیست‌پذیری را به عنوان مکان مناسب برای زیست انسان تعریف می‌کند (حبیبی، ۱۳۹۲؛ گلکار، ۱۳۸۵). در این امتداد، وینهوون (مفهوم زیست‌پذیری را مترادف با مکان با قابلیت سکونت و کیفیت زندگی معرفی می‌کند (Pandey et al., 2013: 37). ایده و مفهوم

زیست‌پذیری یک ایده چندوجهی است که با یک پهنه وسیع از شاخص‌ها در زیر یک سایه قرار دارد (Blassingame, 1998; Pittman & Norris, 2000; Fu et al., 2019) در عین حال موضوعی میان‌رشته‌ای و مفهومی چندبُعدی است (Higgins & Campanera, 2011: 113). زیست‌پذیری به سه کلید مهم حوزه‌های به هم وابسته خوشبختی اجتماعی، اقتصادی و محیطی بستگی دارد (استاین^۱؛ ۲۰۰۲: ۳۲). سه بُعد اصلی ذکر شده برای زیست‌پذیری کاملاً^۲ با یکدیگر وابسته بوده و از هم مستقل نیستند (Radcliff, 2001: 940). به‌طور مثال سلامتی محیط نمی‌تواند در خوشبختی جامعه مورد معامله قرار بگیرد و یا بر عکس (Song, 2011: 5). داگلاس^۳ هم چهار ستون زیست‌پذیری یعنی سرمایه‌گذاری مستقیم در استعداد، دسترسی به کار، محیط امن و حکمرانی خوب را شناسایی کرد (Liu et al., 2017: 94; Doglas, 2006: 41). در سال ۱۹۷۵ آلن جیکوبز^۴ هم واژه زیست‌پذیری را به‌عنوان یکی از اهداف کلان پروژه برنامه‌ریزی شهری سانفرانسیسکو به کار گرفت. اپلارد^۴ (۱۹۸۱)، نخستین کسی بود که اصطلاح زیست‌پذیری را در قلمروهای منحصراً فضایی مورد استفاده قرار داد و بر این نکته تأکید داشت، قلمروهای فضایی خصوصیات فیزیکی هستند که به صورت مداوم باعث بهبود وضعیت زیست‌پذیری مکان‌ها می‌شوند (Yassin, 2019: 252). لیس^۵ (۱۹۹۰)، در مباحثات جغرافیایی شهری نشان می‌دهد، زیست‌پذیری یک مبحث چند جانبه است، که در آن شرایط زیست‌پذیری برای ساکنان شهرهای متوسط‌اندام کاملاً مفهومی متفاوت از الزامات شهرهای کوچک‌اندام دارد (Hankins, 2009: 289). رشد شهرنشینی و تمایل جمعیت‌های انسانی به محیط‌های شهری بستر با اهمیت شدن مفهوم زیست‌پذیری را بیش از پیش فراهم ساخته است (Richards & Mutsonziwa, 2007: 126). در حال حاضر، بهبود زیست‌پذیری هدف مشترک جامعه بین‌المللی است (Bloom & et al., 2012: 213). در این رابطه دو سازمان مهم در سطح بین‌المللی وجود دارند که هر ساله گزارش جهانی شهرهای زیست‌پذیر را منتشر می‌کنند: واحد نبوغ اکونومیست (EIU)^۶ و موسسه مرسر (سازمان‌پور و همکاران، ۱۳۹۶). رده‌بندی زیست‌پذیری واحد نبوغ اکونومیست، چالش‌هایی را که ممکن است برای شیوه زندگی هر فرد در مکان‌های مختلف وجود داشته باشد، به چالش می‌کشد و امکان مقایسه مستقیم بین مکان‌ها را فراهم می‌آورد. هر شهر بر مبنای شاخص‌های متنوع و متعدد که در ۵ طبقه: ثبات، مراقبت‌های بهداشتی، فرهنگ و محیط‌زیست، آموزش و زیرساخت، تقسیم شده‌اند، ارزیابی و در پنج طبقه قابل قبول، متوسط، نامناسب، کاملاً نامناسب و غیرقابل قبول، رده‌بندی می‌شوند. (خراسانی، ۱۳۹۱: ۵۱-۵۰). موسسه مرسر، هم هر سال یک بار مطالعه‌ای درباره کیفیت زیست‌پذیر از ۳۸۰ شهر جهان بر اساس ارزیابی‌هایی از ۱۰ طبقه-بندی اصلی و ۳۹ معیار و شاخص انجام می‌دهد. شیوه امتیازبندی شهرها نسبت به شهر نیویورک در ایالات‌متحده انجام می‌شود (خراسانی، ۱۳۹۷: ۲۶۷-۲۶۶).

اسکان غیررسمی را می‌توان به شیوه زندگی و فضای خاصی از زندگی شهری گفت، که در آن تمامی یا غالب جهات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی، حقوقی، سابقه استقرار و نحوه شکل‌گیری و سیر تحولات تاریخی با بخش‌های مجاور تفاوت اساسی دارد (Larice, 2005: 11). مسکن غیر معمول، مشکلات زیست‌محیطی و بهداشتی، تراکم بالای جمعیت، سطح پایین برخورداری از امکانات و تسهیلات زندگی، عدم برخورداری لازم از امکانات، تاسیسات و خدمات شهری از ویژگی‌های اسکان غیررسمی است (Löffel & Walls, 2020: 2). این پدیده، تجلی برآورده نشدن نیاز مسکن و سرپناه اقشار کم درآمدی است که در فضای رسمی و برنامه‌ریزی شده شهر جایی ندارند و در فرار از محدودیت‌های قانونی خارج از توان خود، به برپایی سکونتگاه‌های نابسامان در حاشیه شهرها و بعضی نقاط درون شهری می‌پردازند (Park et al., 2019: 2). این سکونتگاه‌ها جزء محله‌های توسعه‌نیافته شهری هستند که در بی-

1Stein

2Doglas

3. Alan Jacobs

4. Donald Appleyard

5. leys

6. Economist Intelligence Unit

7. Mercer

هویتی دست و پا می‌زنند و از نظر اشتغال، سکونت، بهداشت، خدمات عمومی و تسهیلات زیربنایی شهری در شرایطی نامطلوب به سر می‌برند. اسکان غیررسمی، دو وجه بیرونی و درونی دارد و معمولاً وجه بیرونی و ظاهر آن، مورد توجه عموم مردم و مبنای قضاوت دربارهٔ این پدیده است. افراد در این وضعیت، در مناطقی اقامت می‌کنند که حداقل ارتباط با جامعهٔ میزبان را دارند و به دلیل وضعیت نامطلوب اقتصادی و نداشتن توانایی مالی، بین محل سکونت آن‌ها و منطقهٔ اصلی شهر، نوعی جدایی وجود دارد (Fahy & Cinneide, 2006: 212). وجه درونی اسکان غیررسمی، با نظام اجتماعی فرهنگی و نیز موقعیت روانی افراد مرتبط است. بر این اساس، وضعیت حاشیه نشینی به عقیدهٔ رابرت - پارک (۱۹۸۱)، شرایطی یا عالمی است برزخ‌گونه، که فرد را از نظر اجتماعی و فرهنگی به حالت تعلیق در می‌آورد و وی خود را در شرایطی می‌یابد که در آن، روابط اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی تا حدودی دستخوش تزلزل شده است. در اغلب موارد، چنین فردی در برابر برخورد فرهنگ‌ها، حالت کناره‌گیری از خود نشان می‌دهد و نمی‌تواند در متن جامعه فعالیت کند. ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی در ابعاد مختلف کالبدی (مسکن ناهنجار)، اجتماعی (رفتارهای اجتماعی جدا از جامعهٔ شهری) و اقتصادی (ویژگی‌های اشتغال و درآمد) متمایز می‌شوند و از محروم‌ترین اقشار جامعهٔ شهری به شمار می‌آیند که به اعتبار همین محرومیت شدید، در برابر هرگونه آسیب بی‌دفاع است (Pacione, 2007: 108). در واقع، سکونتگاه‌های غیررسمی، یکی از پاشنه‌های آشیل پایداری شهری به‌شمار می‌رود (امینی، ۱۳۸۹: ۲۱۹). و بر این اساس، ضرورت ساماندهی این سکونتگاه‌ها در تمامی ابعاد مشهود است. از این نظر، مدیریت شهری نیازمند اتخاذ تدابیری است، تا ارتقای تدریجی سطح زندگی خانوارها را با بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست محیطی و روانی آن‌ها پیگیری کند (Liang et al., 2020: 2).

با مطرح شدن زیست‌پذیری و لزوم توجه به همهٔ ابعاد وجودی شهر، اعم از زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی به عنوان پایه‌های این رهیافت، مشکل سکونتگاه‌های غیررسمی وارد فاز مطالعاتی جدیدی شده و محققان علوم انسانی با دیدی کلی، پدیدهٔ اسکان غیررسمی را در شهرها مطالعه می‌کنند. اسکان غیر رسمی، پدیده‌ای است ناهنجار که درون یا مجاور شهرها به شکلی خودرو و بدون مجوز ساختمان و برنامهٔ رسمی شهرسازی و با سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی در مقایسه با بافت متداول شهر مشاهده می‌شود (زبر دست، ۱۳۹۲: ۱۰). بروز آسیب‌ها و نابسامانی‌های فراوان کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، در این نواحی، سطح زندگی ساکنان را تا حد شایان توجهی کاهش داده است و مهمترین هدف زیست‌پذیری، یعنی افزایش کیفیت زندگی و رضایتمندی ساکنان را با تهدید جدی روبه‌رو ساخته است به نظر می‌رسد بدون ارتقاء و بهبود شرایط موجود، اسکان غیر رسمی به معضلی لاینحل در مقابل توسعهٔ پایدار شهری تبدیل خواهد شد (صرافی، ۱۳۸۷: ۱۶). اهمیت زیست‌پذیری فضاهای شهری به مثابه یک غایت و هدف، امروزه جهت کسب سهم بیشتر از سرمایه‌ها و استعدادها، زیست‌پذیری شهری به عنوان ابزار موثری جهت تحقق چشم-انداز مطلوب شهرها و توسعه پایدار شهری مطرح گردیده است. اصول زیست‌پذیری غالباً شامل اهداف زیست محیطی، اقتصادی و برابری می‌باشد که در واقع اجزای مورد نیاز برای حرکت به سمت پایداری است. در حقیقت پایداری و زیست‌پذیری دارای همپوشی‌های اساسی با هم هستند (خراسانی، ۱۳۹۰: ۸۸).

مرور ادبیات و کارهای صورت گرفته در زمینه زیست‌پذیری و سکونتگاه‌های غیررسمی ما را به پژوهش‌ها، مقالات مفید و ارزشمندی رهنمون می‌سازد. از نزدیک‌ترین کارهای علمی انجام شده به این پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود.

دپارتمان حمل و نقل آمریکا^۱ (۲۰۱۱)، در پژوهشی تحت عنوان «رشد هوشمند و اداره فدرال بزرگراه» به بررسی مولفه‌های زیست‌پذیری در ارتباط با حمل و نقل پرداخته است. مطالعات این دپارتمان نشان می‌دهد در جهت دستیابی به زیست‌پذیری، سرمایه‌گذاری در حمل و نقل عمومی، خدمات و مسکن به نحوی که دسترسی مناسب و کافی به آن‌ها از طریق گزینه‌های جابجایی پایدار و سازگار با محیط زیست مهیا باشد ضروری می‌باشد. یانگ و همکاران (۲۰۱۸)،

1 US Dept. of Transportation

2 Yang

در پژوهشی با هدف ارزیابی و تحلیل سطوح توسعه پایدار شهری در ۲۸۷ شهر از مناطق شرقی، مرکزی و غربی چین با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی مورد تحقیق قرار داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که بیشتر شهرها در سرزمین اصلی چین در حال توسعه هستند و سطح توسعه پایدار در شهرها در حال افزایش است. مارتینز-براو و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی با هدف بررسی تعامل بین پایداری شهری، آلودگی و زیست‌پذیری در شهرهای اروپا، با استفاده از روش توصیفی تحلیلی پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد ارتباط مثبتی بین پایداری اقتصاد شهری با آلودگی شهری وجود دارد. الثانی و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی با هدف بررسی پایداری شهری و زیست‌پذیری شهر دوحه قطر با استفاده از روش شناختی توصیفی-تحلیلی پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد که این شهر از لحاظ شاخص‌های زیست‌پذیری در بین شهرهای بین‌المللی پایدار نیست و جایگاه بالایی ندارد. وانگ و میائو^۳ (۲۰۲۲)، در مقاله به تحلیل زیست‌پذیری شهری در چین با توجه به تغییرات مکانی-زمانی پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که زیست‌پذیری ۴۰ شهر بزرگ چین طی دوره ۲۰۱۹-۲۰۰۵ روند رو به رشدی را داشته است، در این بازه سطوح امنیت شهری و بهداشت محیطی روندی نزولی داشته‌اند.

سیلمانی مقدم و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به تحلیل زیست‌پذیری و سرزندگی بافت‌های فرسوده (مطالعه موردی: محله عامری شهر اهواز) با بهره‌گیری از روش‌های توصیفی-تحلیلی و پیمایشی پرداخته‌اند. نتایج این با استفاده از مدل تحلیل رگرسیونی چندمتغیره نشانگر این بود که زیست‌پذیری بافت فرسوده محله عامری، بیشترین مقدار همبستگی را با شاخص اقتصادی دارد.

برزگر و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی به تحلیل سکونتگاه‌های غیررسمی با رویکرد زیست‌پذیری (مورد مطالعه: محلات غیررسمی شهر زنجان) با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که از بین ابعاد مختلف زیست‌پذیری محلات غیر رسمی، بعد کالبدی به میزان بیشتری وضعیت حاکم بر زیست‌پذیری محلات غیر رسمی شهر زنجان را رقم می‌زند.

علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی به آسیب‌شناسی فرا روش پژوهش‌های زیست‌پذیری در مقیاس کلان‌شهرهای ایران پرداخته‌اند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشانگر این بود که بیش از ۳۰ درصد از مقاله‌های انجام‌گرفته در زمینه زیست‌پذیری کلان‌شهرهای کشور از دیدگاه روش‌شناسی دچار اشکال از جمله اتکای صرف به سؤالات، خلأ فرضیه و پژوهش‌های کیفی، مشخص‌نبودن راهبرد پژوهش، عدم‌تنوع در روش‌شناسی، تکراری‌بودن موضوع‌ها، روش‌ها، آماره‌ها، عدم‌دسته‌بندی شاخص‌ها، روایی و پایایی، عدم‌استفاده از فنون کمی بروز و منابع مورد استفاده بود.

خضولو و عابدینی (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای به مطالعه تطبیقی زیست‌پذیری در بافت جدید و قدیمی شهرها (نمونه مورد مطالعه: شهر ارومیه) پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد میزان زیست‌پذیری در بافت قدیمی شهر ارومیه نسبت به بافت جدید شهر بیشتر بوده است. همچنین میزان زیست‌پذیری در بافت قدیم براساس شاخص‌های دسترسی به معابر اصلی، متوسط قیمت زمین، تراکم جمعیتی، دسترسی به کاربری ورزشی و تفریحی، دسترسی به کاربری درمانی، دسترسی به کاربری آموزشی و فرهنگی، دسترسی به کاربری تجاری، تعداد افراد باسواد و تعداد شاغلان نسبت به بافت جدید در وضعیت بهتری قرار داشتند.

با بررسی پیشینه نظری پژوهش‌های انجام گرفته می‌توان گفت مطالعات آکادمیک فعلی زیست‌پذیری در کشور ما بیشتر متمرکز بر شهرهای بزرگ بوده و سکونتگاه‌های غیررسمی و بافت‌های فرسوده در این بین با توجه به داشتن چالش‌های روز افزون کمتر مطالعه قرار گرفته‌اند. لذا اهمیت این پژوهش در قیاس با پژوهش‌های یاد شده را می‌توان از نظر عملی به تغییر، بهبود و اصلاح روش‌ها و الگوهای مواجهه با سکونتگاه‌های غیررسمی و از نظر نوآوری می‌توان به کاربرد شاخص‌های جامع و همچنین معادلات ساختاری برای تحلیل وضعیت زیست‌پذیری بوده است.

1Martínez-Bravo

2Al-Thani

3Wang & Miao

روش شناسی

پژوهش حاضر از نظر روش شناختی با توجه به اهداف موضوع از نوع کاربردی و به لحاظ روش توصیفی تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات از روش اسنادی کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. در بخش اسنادی به مطالعه مبانی تئوریک موضوع و داده‌های مورد نیاز پرداخته شده و نیز روش میدانی مبتنی بر روش پرسشنامه می‌باشد. در این راستا، برای سنجش وضعیت زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه از معیارهای اقتصادی، فرهنگ و پایداری اجتماعی، امنیت و پایداری، محیط زیست، کالبدی، آموزش و سلامت و بهداشت استفاده شده است (جدول ۱). روش نمونه‌گیری این پژوهش به صورت تصادفی ساده و حجم جامعه آماری با مدل کوکران با سطح خطای ۵ درصد ۳۷۹ نفر بر اساس آمار مرکز بهداشت ۱۳۹۷ (۳۳۰۰۰ نفر) می‌باشد. همچنین به منظور پردازش اطلاعات به دست آمده از آزمون-های آماری در نرم‌افزار AMOS استفاده شده است. (جدول ۱).

جدول ۱. شاخص‌های منتخب تحقیق برای تحلیل زیست‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی

ابعاد	اهداف	گویه
اقتصادی	- تجدید حیات و تقویت ساختار اقتصادی و نظام فعالیتی سکونتگاه‌های غیررسمی متناسب با ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود در این محدوده	درآمد کافی و مناسب، داشتن شغل مناسب، مراکز خرید و خواربارفروشی، وابستگی به یارانه ماهیانه، میزان توانایی (مهارت) در فعالیت‌های اقتصادی، قیمت زمین و ملک، سرمایه‌گذاری در محله
فرهنگ و پایداری اجتماعی	- ارتقاء کیفیت زیست و احیاء حیات مدنی و زمینه سازی برای ماندگاری جمعیت بومی افزایش ظرفیت جمعیت‌پذیری	میزان مشارکت افراد محله برای آبادانی، علاقه‌مندی به فرهنگ و شهر خود، میزان اعتماد به تصمیمات شهرداری، میزان حس تعلق به محله
زیست محیطی	- ارتقاء کیفیت زیست محیطی در محدوده سکونتگاه‌های غیررسمی بر پایه بهره‌برداری اصولی از ویژگی‌ها و قابلیت‌های محیطی و طبیعی - کاهش زمینه‌های آسیب‌پذیری بافت در برابر بلایای طبیعی	آلودگی هوا، آلودگی صوتی، کیفیت بصری خیابان‌ها و پیاده رو، کیفیت جمع‌آوری زباله، جمع‌آوری آب‌های سطحی، کیفیت ساختمان‌ها و معماری بناها، کیفیت فضای عمومی از نظر تمیزی
کالبدی	- ارتقاء کیفیت سکونتگاهها بر پایه بهره‌برداری اصولی از ویژگی‌ها و قابلیت‌های محیطی و طبیعی - کاهش زمینه‌های آسیب‌پذیری سکونتگاهها در برابر بلایای طبیعی	متراژ و مساحت مسکن، استحکام بنا، فرسودگی محله، دسترسی به آب و برق و گاز، دسترسی به فضای بازی و کودکان، میزان برخورداری از سیستم سرمایشی
امنیت و پایداری	ارتقای کیفیت آسایش و آرامش روحی و جسمی ساکنان، کاهش آسیب‌های اجتماعی	احساس امنیت شهروندان، وقوع جرایم (دزدی و مصرف مواد...)، درگیری و نزاع محله، میزان حضور افراد ولگرد، میزان گشت منظم پلیس، رضایت از عملکرد پلیس، امنیت وسایل پارک، رفت و آمد شبانه زنان و کودکان، میزان تخریب اماکن فرهنگی و بناهای تاریخی
سلامت و بهداشت	ارتقای سطح کیفیت زندگی و توسعه انسانی، ارتقای سلامتی ساکنان	دسترسی به داروخانه، عملکرد اورژانس، میزان دسترسی و رضایت از بیمه خدمات درمانی، دسترسی به پزشک متخصص، دسترسی درمانگاه بیمارستان، میزان وجود مراکز ترک اعتیاد و مشاوره
آموزش	ارتقای سطح فیزیکی مدارس و بهبود در ساختار آموزشی جهت بهره‌وری بالاتر	نوساز بودن مدارس، برگزاری کلاس‌های باکیفیت اوقات فراغت، برگزاری کلاس‌های فوق العاده (کنکور، تقویتی)، میزان سرانه فضای آموزشی، کیفیت مدارس از نظر دسترسی.

Source: Timmer & Seymour, 2005; Veenhoven & Joseph, 2004; Holt-Jenses, 2001; Lau Leby, 2010; Thorsby, 2005.

پرسشنامه مربوط به مردم ساکن محله حکیم نظامی ارومیه دارای ۴۴ گویه است که ۱۰ سؤال اول سؤالات عمومی و بقیه سؤالات در قالب طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت طراحی شده و نظرات افراد را در مورد میزان رضایت از و سنجش زیست‌پذیری مورد بررسی قرار می‌دهد. روایی این پرسشنامه با استفاده از نظرات اساتید و کارشناسان آشنا به محله مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن با تکمیل تعداد ۳۷۹ پرسشنامه و انجام آزمون آلفای کرونباخ^۳ و بدست آمدن مقدار ۰/۷۲۸ تأیید شد (جدول ۲).

جدول ۲. آزمون پایایی پرسشنامه

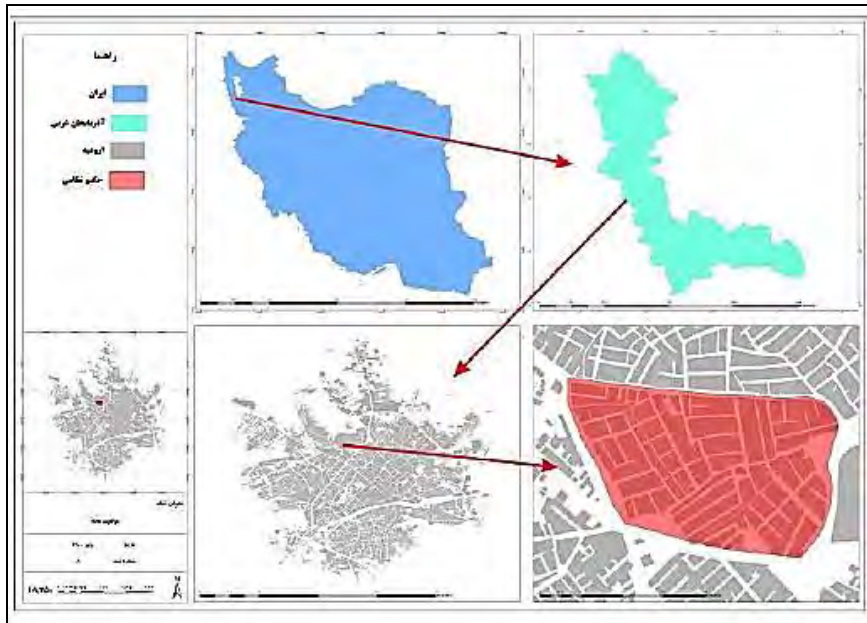
شاخص‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
زیست محیطی	۰/۷۱۳
کالبدی	۰/۷۵۶
اقتصادی	۰/۷۷۶
فرهنگ و پایدار اجتماعی	۰/۷۱۴
سلامت و بهداشت	۰/۷۲۱
امنیت و پایداری	۰/۷۰۵
آموزش	۰/۷۱۰

قلمرو جغرافیایی پژوهش

محله حکیم نظامی با وسعت نسبی ۲۰ هکتاری در شما غر شهر ارومیه و استان آذربایجان غربی واقع شده است (شکل ۱). این محله در دامنه‌های جنوبی و جنوب غربی تپه‌ای موسوم به کوه یهودان و در نزدیکی محله کشتارگاه و اسلام‌آباد قرار گرفته است. این محله جز محلات کم برخوردار شهر ارومیه می‌باشد که ساخت‌وساز در آن تحت الگوی تصرف خزنده و تقسیم اراضی کشاورزی و بایر شروع شده است. این محله به لحاظ برخورداری از کاربری‌های مهم شهری و دسترسی مناسب به آنها وضعیت مناسبی ندارد. مناطق حاشیه نشین به دلیل فقر اقتصادی و عدم دسترسی به مشاغل با درآمد پایدار، مخفیگاه انواع فعالیت‌های غیرقانونی هستند و به عبارتی میزان جرم و جرم‌خیزی در این مناطق بالاتر می‌باشد. همچنین تحقیقات نشان می‌دهد که این مناطق به دلیل بافت ناهمگون اجتماعی فرهنگی و درآمد ناپایدار به-عنوان جزیره‌های آسیب‌ناپذیر می‌شوند (بایرام‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۶).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

1. validity
2. Reliability
3. Cronbach's Alpha

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی محله حکیم نظامی ارومیه

یافته‌ها و بحث

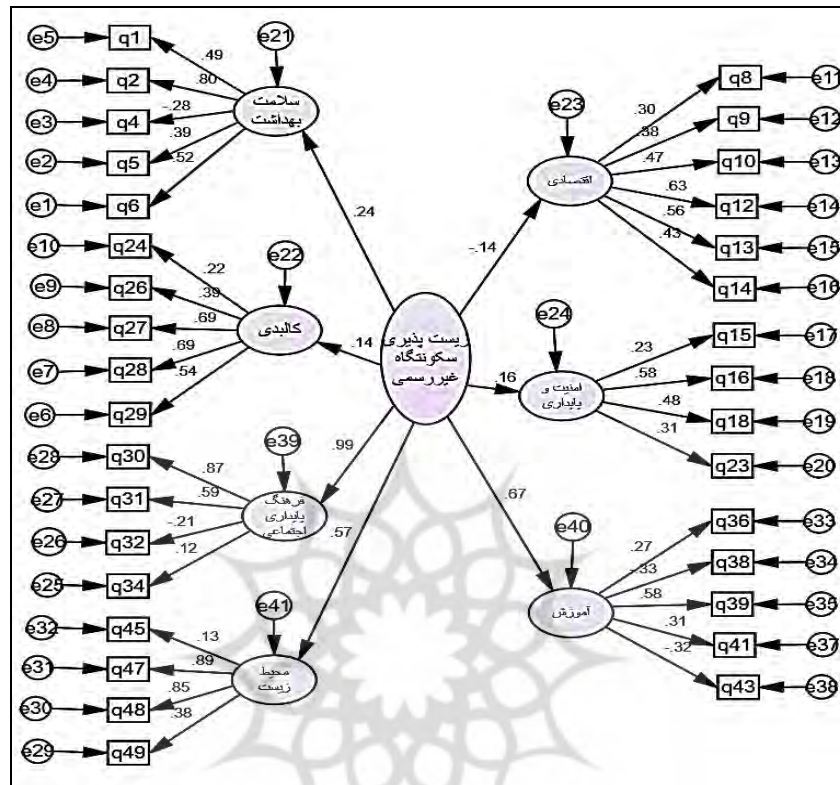
توصیف و عامل سازی متغیرهای پژوهش

در این بخش از پژوهش به پرسش‌های پژوهش پرداخته می‌شود: برای تحلیل داده‌های بدست آمده از پرسشنامه مردم محله حکیم نظامی ارومیه، از آزمون تحلیل عاملی در نرم‌افزار Amos استفاده شده است. در پرسشنامه استفاده شده تعداد ۴۴ گویه به عنوان سنجش زیست پذیری محدود مورد مطالعه معرفی شدند (جدول ۱). با توجه بر ابعاد و شاخص‌های مذکور، با استفاده از معادلات ساختاری اقدام به مدل سازی زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه پرداخته می‌شود. در این راستا به ۲ پرسش اصلی پژوهش پاسخ داده می‌شود.

پرسش اول: کدام مؤلفه‌ها بیشترین تأثیر را در افزایش زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه دارد؟ با توجه به شکل شماره (۳)، بارعاملی هر یک از ابعاد بیانگر میزان تأثیر و تغییری است که زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه به ازای هر واحد از آن بعد می‌پذیرد. این بارعاملی می‌تواند زمینه‌ساز مقایسه‌ی اثرات اجزای مدل ساختاری عوامل باشد در صورتی که هر چه این بارعاملی بیشتر باشد به معنای اثرگذاری بیشتر متغیر مستقل بر متغیر زیست‌پذیری است. از بین ابعاد هفت گانه فرهنگ و پایداری اجتماعی، آموزش، زیست محیطی، سلامت و بهداشت، امنیت و پایداری، کالبدی و حمل نقل، اقتصاد مربوط به محله حکیم نظامی ارومیه به ترتیب با بارهای عاملی ۰/۶۷، ۰/۵۷، ۰/۲۴، ۰/۱۶، ۰/۱۴ و ۰/۱۴ بر زیست‌پذیری این محدوده تأثیر می‌گذارند. پس با توجه به یافته‌های حاصل از مدل سازی معادلات ساختاری نشان می‌دهد که عامل فرهنگ و پایداری اجتماعی با بار عاملی ۰/۹۹ بیشترین اثر و به عنوان مهمترین عامل در زیست‌پذیری محله حکیم نظامی ارومیه شناخته می‌شود. همچنین عامل اقتصادی با بارعاملی ۰/۱۴ کمترین و بدترین عامل از نظر ساکنین این محله شناخته شده است. همچنین در این پژوهش مشخص گردید که در بین متغیرهای فرهنگ و پایداری اجتماعی عامل میزان مشارکت افراد محله برای آبادانی با بارعاملی ۰/۸۷ بیشترین و عامل میزان اعتماد به تصمیمات شهرداری با بارعاملی ۰/۲۱ کمترین میزان برخوردار است. از بین متغیرهای آموزش عامل میزانه سرانه آموزشی با بارعاملی ۰/۵۸ بیشترین و عامل برگزاری کلاس‌های تقویتی، کنکور با بارعاملی ۰/۳۲ کمترین، در بین متغیرهای زیست محیطی عامل کیفیت بصری خیابان‌ها و پیاده‌روها با بار عاملی ۰/۸۹ بیشترین و عامل آلودگی هوا با بارعاملی ۰/۱۳ کمترین، در بین متغیرهای سلامت و بهداشت عامل عملکرد اورژانس ۱۱۵ با بارعاملی ۰/۸۰ بیشترین و دسترسی و رضایت از خدمات درمانی با بارعاملی ۰/۲۸ کمترین، در بین متغیرهای

امنیت و پایداری عامل وقوع جرایم (دزدی و مصرف مواد) با بارعاملی $0/58$ بیشترین و عامل میزان احساس امنیت شهروندان با بارعاملی $0/23$ کمترین، در بین متغیرهای کالبدی عامل‌های میزان فرسودگی و دسترسی به شبکه زیر ساخت‌ها به ترتیب با بارهای عاملی یکسان $0/69$ بیشترین و عامل استحکام بنا با بارعاملی $0/22$ کمترین میزان را دارد، در بین متغیر اقتصادی عامل وابستگی به یارانه ماهیانه با بارعاملی $0/63$ بیشترین و عامل درآمد مناسب و کافی با بارعاملی $0/30$ کمترین میزان را به خود اختصاص داده است.

شکل ۲. مدل نهایی بعد از زیست‌پذیری در محله حکیم نظامی ارومیه

پرسش دوم: در محله حکیم نظامی ارومیه از نظر شاخص زیست‌پذیری تفاوت معناداری وجود دارد؟ با توجه به جدول شماره (۳)، متغیرهای مورد استفاده در مدل‌سازی ساختاری و مقادیر غیر استاندارد، نسبت بحرانی و سطح تحت پوشش مقدار ضریب P زیر $0/05$ است، نتایج جدول حاکی از آن است که کلیه پارامترهای لامداری دارای تفاوت معنا داری با مقدار صفر هستند و مقدار P در کلیه پارامترها کمتر از $0/05$ است که نشان‌دهنده مطلوبیت مدل است. اما کسب سطح معناداری بالای $0/05$ برای متغیر آلودگی هوا نشانگر عدم همبستگی آن با متغیر سطح بالاتر خود و یا به عبارتی زیست‌پذیری در محله حکیم نظامی ارومیه است.

جدول ۳. جدول وزنی مدل پیش فرض

شاخص	متغیر	گویه	تخمین غیر استاندارد	خطا ی معیار	نسبت بحرانی	معنی داری
	Q1	دسترسی به داروخانه	۰/۸۹۳	۰/۱۸۶	۴/۸۱۳	۰/۰۰۰
	Q2	عملگر اورژانس ۱۱۵	۱/۴۱۴	۰/۲۷۶	۵/۱۲۳	۰/۰۰۰
سلامت و بهداشت	Q4	میزان دسترسی و رضایت از بیمه خدمات درمانی	۰/۴۷۷	۱/۵۶	-۳/۱۲۲	۰/۰۰۲
	Q5	دسترسی به پزشک متخصص	۰/۶۶۶	۱/۶۲	۴/۱۰۰	۱/۰۰۰
	Q6	دسترسی به درمانگاه و بیمارستان	۱/۰۰۰			
	Q8	درآمد کافی و مناسب	۱/۰۰۰			
	Q9	داشتن شغل مناسب	۱/۱۳۱	۰/۴۰۵	۲/۷۹۵	۱/۰۰۵
	Q10	مراکز خرید و خواربارفروشی	۱/۶۹۴	۰/۵۶۵	۲/۹۹۸	۱/۰۰۳
اقتصادی	Q12	وابستگی به یارانه ماهیانه	۲/۱۷۸	۰/۶۸۳	۳/۱۸۷	۱/۰۰۱
	Q13	میزان توانایی (مهارت) در فعالیتهای اقتصادی	۲/۰۷۴	۰/۶۶۲	۳/۱۳۴	۱/۰۰۲
	Q14	قیمت زمین و ملک	۱/۷۷۸	۰/۶۰۹	۲/۹۲۲	۱/۰۰۳
	Q15	احساس امنیت شهروندان	۱/۰۰۰			
	Q16	وقوع جرایم (دزدی و مصرف مواد)	۱/۰۴۲	۰/۱۰۱	۳/۳۶۵	۱/۰۴۱
امنیت و پایداری	Q18	درگیری و نزاع در محله	۱/۰۴۰	۰/۰۹۶	۳/۸۸۴	۱/۰۴۵
	Q23	میزان حضور افراد ولگرد	۰/۹۰۸	۰/۰۹۶	۲/۴۴۱	۱/۰۰۶
	Q24	میزان استحکام بنا	۰/۲۹۴	۰/۱۱۸	۲/۴۹۴	۱/۰۱۳
	Q26	میزان مساحت بنا	۱/۶۲۵	۰/۱۵۵	۴/۰۳۹	۱/۰۰۰
کالبدی	Q27	میزان فرسودگی محله	۱/۱۶۵	۰/۲۰۹	۵/۵۷۱	۱/۰۰۰
	Q28	میزان دسترسی به شبکه آب و برق و گاز	۱/۰۹۴	۱/۹۶	۵/۵۷۱	۱/۰۰۰
	Q29	دسترسی به فضای باز و بازی کودکان	۱/۰۰۰			
	Q30	میزان مشارکت افراد محله برای آبادانی	۱/۵۳۴	۳/۵۴۵	۵/۴۳۹	۱/۰۰۰
فرهنگ و	Q31	علاقه‌مندی به فرهنگ و شهر خود	۱/۵۳۱	۲/۴۴۱	۳/۷۳۶	۱/۰۰۰
پایداری اجتماعی	Q32	میزان اعتماد به تصمیمات شهرداری	-۰/۳۵۵	۰/۱۰۹	-۳/۲۶۵	۱/۰۰۱
	Q34	میزان حس تعلق به محله	۱/۰۰۰			
	Q36	نوساز بودن مدارس	۱/۰۰۰			
	Q38	برگزاری کلاس‌های فوق‌العاده (کنکور، تقویتی)	-۱/۶۵۸	۰/۷۱۵	-۲/۳۱۸	۱/۰۲۰
آموزش	Q39	میزان سرانه فضای آموزشی	۲/۵۰۴	۰/۹۳۴	۲/۶۸۱	۱/۰۰۷
	Q41	کیفیت مدارس از نظر دسترسی	۱/۵۴۰	۰/۶۷۹	۲/۲۶۹	۱/۰۲۳
	Q43	برگزاری کلاس‌های باکیفیت اوقات فراغت	-۱/۶۷۹	۱/۲۳۹	-۱/۳۵۸	۱/۰۲۲
	Q45	آلودگی هوا	۱/۲۴۶	۰/۱۵۱	۱/۶۲۳	۱/۰۰۵
زیست محیطی	Q47	کیفیت بصری خیابان‌ها و پیاده روها	۲/۲۲۵	۰/۴۲۶	۵/۲۲۴	۱/۰۰۰
	Q48	کیفیت جمع‌آوری زباله‌ها	۲/۰۹۹	۰/۴۰۰	۵/۲۵۰	۰۰۰
	Q49	جمع‌آوری آب‌های سطحی	۱/۰۰۰			

در ادامه جدول شماره (۴)، شاخص‌های برازش مدل برای مدل عاملی مرتبه دوم زیست‌پذیری را نشان می‌دهد مقدار درجه آزادی ۴۸۸ است، نسبت کای اسکوئر به درجات آزادی که جهت قضاوت درباره مدل تدوین شده که این شاخص دارای مقادیر ۱ تا ۵ گویای مناسب و مقادیر نزدیک به ۲ تا ۳ گویای بسیار خوب تفسیر می‌گردد که در این جدول برابر با ۱/۷۳۷ حاکی از وضعیت مناسب و قابل قبول است. مقدار شاخص ریشه دوم میانگین مجزورات خطای برآورد برابر با ۰/۰۶۴ که قابل قبول می‌باشد. پس بنابراین شاخص‌های اصلی برازش مدل نشان می‌دهد که داده‌های پژوهش به خوبی توانسته‌اند مطلوبیت و قابل قبول بودن مدل مفهومی پژوهش را نشان دهند. زیرا مقدار به دست آمده در حد برازش مطلوب می‌باشد.

جدول ۴. شاخص اصلی برازش مدل مرتبه دوم

مدل	NPAR	CMIN	CMIN/DF	RMSEA	PGFI	DF	P	PRATIO
نمرات	۷۴	۸۶۶/۹۳۷	۱/۷۳۷	۰/۰۶۴	۰/۶۸۸	۴۸۸	۰/۰۰۰	۰/۹۳۳
وضعیت برازش	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول

نتیجه‌گیری

محلّه حکیم نظامی ارومیه با توجه به سکونت جمعیت زیادی در آن و نیز فراموش شدن این‌گونه سکونتگاه‌ها در مدیریت شهری، سنجش زیست‌پذیری در آنها ضروری است. با توجه به یافته‌های میدانی، این محلّه دارای نقاطی مثبت و یکسری نقاط ضعف می‌باشد که بر زیست‌پذیری این محلّه اثر گذار است. عاملی همچون قرارگرفتن در محدوده خدماتی، داشتن روحیه مشارکت و همکاری، فعال بودن زنان خانوار در زمینه‌های تولیدی، موافقت ساکنان با بهسازی محلّه، یکدست بودن محلّه از نظر فرهنگی، جوان بودن خانوارها، بهره‌بردن از نیروی فعالیت ساکنان در امر ساماندهی و توانمندسازی، استفاده از مشارکت‌های مردمی در راه رسیدن به بهسازی با توجه به ویژگی‌های خاص فرهنگی محلّه، هزینه کمتر و شرایط آسان‌تر برای توانمندسازی و ساماندهی محلّه حکیم نظامی ارومیه در راستای زیست‌پذیر نمودن آن تأثیر گذار است. در نکته مقابل بیکاری و نداشتن شغل مناسب، رعایت نشدن استانداردها در ساخت و ساز، کمبود امکانات رفاهی - خدماتی، پایین بودن سطح سواد، استفاده از آب و برق به صورت غیر مجاز، ناقص بودن زیرساخت‌های اساسی مثل گاز و تلفن، مشکلات زیست‌محیطی مثل دفع فاضلاب و دفع زباله، نداشتن پروانه رسمی ساخت از شهرداری به صورت غیر قانونی از چالش‌های مهم در عدم نازیب‌پذیری این محلّه است.

در این راستا، این پژوهش حاضر با هدف تحلیل زیست‌پذیری محلّه حکیم نظامی ارومیه صورت گرفت. بدین منظور سطح زیست‌پذیری این محدوده با استفاده از معادلات ساختاری مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج به دست آمده نشان داد که در بیان عامل‌های مورد مطالعه، معیار فرهنگ و پایداری اجتماعی بیشترین میزان را در زیست‌پذیری محلّه حکیم نظامی ارومیه دارد که این به دلیل یکسان بودن قومیت میزان همکاری و همدلی افراد محلّه برای آبادانی و سابقه همکاری اکثر ساکنان محلّه در زمینه‌های اجتماعی و خانوادگی ذکر شده است. که نتایج این بخش از پژوهش با یافته‌های پژوهش نظر زیاری و نوزری (۱۳۸۷)، با موضوع ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیر رسمی شهر اهواز (کوی منبع آب)، شمعی و همکاران (۱۳۹۵)، با موضوع تحلیل زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر زنجان)، حاتمی و همکاران (۱۳۹۷)، با موضوع سنجش ابعاد و شاخص‌های زیست‌پذیری در شهر نورآباد دلفان همخوانی دارد. شاخص امنیت و پایداری جزء شاخص‌های است که در این محلّه از نظر ساکنان از ارزیابی پایینی برخوردار است. که یافته این بخش از پژوهش با یافته‌های پژوهش موسوی و همکاران (۱۴۰۰) همپوشانی دارد. علت این امر این است که چون این محلّه جزء قسمت‌های اسکان غیررسمی شهر ارومیه است. پس همواره دارای آسیب‌های اجتماعی فراوانی است که شامل مصرف مواد مخدر دزدی، وجود مزاحمت‌های خیابانی و ... است. این محلّه از لحاظ کالبدی دارای مشکلات فراوانی است که از جمله پایین بودن متراژ خانه‌ها با وجود بار تکفل بالا، عدم وجود

- استحکام مسکن در این محله است. و یکی دیگر از مهمترین مشکلات مهم این است که اکثر خانه‌ها و املاک این محله تصرفی هستند که این باعث شده از بسیاری از زیرساخت‌ها و امکانات لازم و کافی برخوردار نباشند همچنین در این محله از نظر سلامت و مشکلات دارای مشکلاتی می‌باشد که می‌توان به این موارد اشاره کرد عدم وجود درآمد نامناسب و کافی ساکنان منجر به عدم بهره‌مندی از بیمه خدمات درمانی شده، وجود امنیت پایین در این محله برخوردار ساکنان را از وجود درمانگاه با تجهیزات پزشکی بالا غیر ممکن کرده است. با توجه با بار عاملی منفی شاخص اقتصادی ۰/۱۴- این عامل یکی از مهمترین مشکلات و دغدغه‌های ساکنان این محله بشمار می‌آید که منشا و ریشه بسیاری از مشکلات است از آنجایی که مهمترین علت مهاجرت افراد به محله ریشه در مسائل اقتصادی دارد. در ادامه پیشنهادها با راهبرد مهندسی جغرافیایی برای زیست‌پذیری محدوده مورد مطالعه ارائه می‌شود که عبارتند از:
- لازم است سیستمی طراحی شود که به‌طور مداوم میزان زیست‌پذیری در سکونتگاه‌های شهری از جمله این نوع محله‌ها را با استفاده از هر دو دسته شاخص، بررسی و نظارت کرده و نتایج را همزمان در اختیار برنامه‌ریزان شهری و تصمیم‌گیران قرار دهد؛
  - ارتقای سطوح خدمات شهری در محله و در نظر گرفتن تسهیلات بهداشتی و تلاش برای بالا بردن سرانه بهداشتی در سطح محله؛
  - ترغیب ساکنان به مشارکت در امور محله و ایجاد راهکارهایی به منظور تقویت حس تعلق نسبت به محل زندگی در ساکنان محله؛
  - جهت‌گیری برنامه‌های توسعه به سمت تحول اقتصادی و رفع مشکل بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در محله؛
  - ایجاد امکانات ورزشی در محله هم جهت ارتقای سلامت و ایجاد شغل؛
  - برگزاری کلاس‌های کسب مهارت آموزی از سوی ارگان‌های دولتی جهت رفع محرومیت این محله؛
  - راه‌اندازی صندوق‌های کوچک اجتماعی برای ایجاد کسب و کارهای محلی؛
  - بهره بردن از پتانسیل‌های محلی (مهارت‌هایی چون بنایی، لوله‌کشی و همچنین مهارت بانوان در فعالیت‌هایی از جمله خیاطی، قالی بافی و گلیم بافی...) در زمینه توانمندسازی و بهبود شرایط اقتصادی محله؛ و
  - ایجاد فضای سبز و فضای باز و همچنین فضای بازی کودکان.

منابع

- اطهاری، کمال (۱۳۷۹)، سنجش علل ساختاری و نهادی حاشیه نشینی در ایران، مجله مدیریت شهر، شماره ۲.
- بایرام‌زاده، نیما، احمدیان، ذکریا، عباس زاده، شیوا، مصطفی‌زادگان هناره، یاسر (۱۴۰۰)، ارزیابی میزان امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی (مورد مطالعه: محله حکیم نظامی-ارومیه)، نشریه کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور در برنامه‌ریزی، دوره ۱۲، شماره ۲، صص ۸۶-۶۸.
- بورژل، گی (۱۳۷۷)، شهر امروز، ترجمه سید محمد سید میرزائی. چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- حاتمی‌نژاد، حسین، حاتمی، احمد و مزدک احمدی‌نژاد (۱۳۹۷)، سنجش ابعاد و شاخص‌های زیست‌پذیری در شهر نورآباد دلفان، فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۱۱۱-۹۳.
- حبیبی، داود (۱۳۹۲)، بررسی عوامل موثر بر افول حس سرزندگی و زیست‌پذیری بافتهای تاریخی و فرسوده محله سنگ سیاه شیراز، نشریه شهر ایرانی اسلامی، شماره چهاردهم، صص ۸۰-۷۵.
- خراسانی، محمد امین (۱۳۹۰)، تبیین زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری با رویکرد کیفیت زندگی مطالعه موردی: شهرستان ورامین، رساله دکتری، رضوانی، محمدرضا، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، رشته جغرافیا.
- خضلولو، آرام، عابدینی، اصغر. (۱۴۰۱). مطالعه تطبیقی زیست‌پذیری در بافت جدید و قدیمی شهرها (نمونه مورد مطالعه: شهر ارومیه)، فصلنامه مطالعات شهری، سال ۱۱، شماره ۴۲، صص ۴۸-۳۵.
- دیکنز، پیتر (۱۳۸۲)، جامعه شناسی شهری. جامعه اجتماع محلی و طبیعت آن، چاپ اول، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.
- رفعیان، مجتبی، عظیمی، مریم و حامد مقدم (۱۳۹۱)، ارزیابی کیفیت مناطق شهری در برخوردار از فضاهای عمومی با استفاده از نمودار وزنی ورونی: نمونه موردی شهر قدیم لار، مجله آمایش محیط، دوره ۵، شماره ۱۶، صص ۴۹-۳۳.
- زبردست، اسفندیار، خلیلی، احمد و مصطفی دهقانی (۱۳۹۲)، کاربرد روش تحلیل عاملی در شناسایی بافتهای فرسوده شهری، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۱۸، شماره ۲، صص ۴۲-۲۷.

- سلیمانی مقدم، پرویز، قندهاری، محمد و پیری، فاطمه (۱۳۹۷)، تحلیل زیست‌پذیری و سرزندگی بافت‌های فرسوده مطالعه موردی: محله عامری شهر اهواز، فصلنامه مطالعات ساختار و کارکردهای شهری، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۱۱۴-۹۳.
- شالی امینی، وحید و سعید بهبودیان باجگیران (۱۳۸۹)، معیارهای دستیابی به سرزندگی پایدار در سکونتگاه‌های غیررسمی با تکیه بر شاخص‌های توسعه پایدار، نخستین همایش توسعه شهری پایدار، تهران.
- شماعی، علی، ساسان پور، فرزانه، سلیمانی، محمد، احدنژاد روشتی، محسن، حیدری، تقی (۱۳۹۵)، تحلیل زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر زنجان). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال ۴۸، شماره ۴، صص ۷۸۳-۷۹۹.
- شیخی، محمد (۱۳۸۰)، فرایند شکل‌گیری و دگرگونی سکونتگاه‌های خودرو پیرامون کلان‌شهر تهران، مجله هفت شهر، سال سوم، شماره ۸، صص ۳۶-۱۴.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۱)، به‌سوی نظریه‌ای برای ساماندهی اسکان غیررسمی - از حاشیه‌نشینی تا متن شهرنشینی، مجله هفت شهر، دوره ۱، شماره ۸، صص ۱۱-۵.
- علی اکبری، اسماعیل، مرصوسی، نفیسه، اکبری، مجید (۱۳۹۹)، آسیب‌شناسی فرا روش پژوهش‌های زیست‌پذیری در مقیاس کلان‌شهرهای ایران، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال دهم، شماره ۳۵، صص ۱۰۶-۸۵.
- فرجی ملایی، امین، عظیمی، آزاده و کرامت اله زیاری (۱۳۸۹)، تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱۶-۱.
- کمانرودی، موسی (۱۳۸۵)، ساماندهی اجتماعات غیر رسمی؛ نمونه منطقه ۶ شهرداری تهران، فصلنامه آبادی، شماره ۵۱، صص ۱۱۳-۱۰۶.
- کوکبی، افشین، پورجعفر، محمدرضا و علی اکبر تقوایی (۱۳۸۴)، برنامه‌ریزی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری، تعاریف و شاخص‌ها، مجله جستارهای شهرسازی، شماره ۱۲، صص ۱۳-۶.
- گلکار، کوروش (۱۳۸۵)، نشاط و سرزندگی در شهر به کمک طراحی شهری، مجله شهرنگار، شماره ۳۹، صص ۲۸-۲۴.
- موسوی، میرنجف، بایرام زاده، نیما، امیدوارفر، سجاد، کامل نیا، رویا. (۱۴۰۰)، ارزیابی سطح زیست‌پذیری در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله فلاح، شهر ارومیه)، جغرافیای اجتماعی شهری، سال ۸، شماره ۲، صص ۲۲۲-۲۰۳.
- نصیری، اسماعیل (۱۳۹۲)، تحلیل ناپایداری مکانی - فضایی بافت‌های فرسوده شهری؛ مطالعه موردی؛ منطقه ده شهر تهران، نشریه مدیریت شهری، دوره ۱۱، شماره ۳۱، صص ۲۸۰-۲۶۹.
- Al-Thani, S. K., Amato, A., Koç, M. and Al-Ghamdi, S. G. (2019). Urban Sustainability and Livability: An Analysis of Doha's Urban-form and Possible Mitigation Strategies, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol 11(3): pp 1-25 .
- Andrews, F. M. and Withey, S. B. 1976. Social Indicators of Well-Being: Americans' Perception of Quality of Life, New York: Plenum Press. Vol 1: pp 279-299.
- Appleyard, B. S., Frost, A. R., and Allen, C. (2019). Are all transit stations equal and equitable? Calculating sustainability, livability, health, & equity performance of smart growth & transit-oriented-development (TOD). Journal of Transport & Health, Vol 14: pp 1-15.
- Baye, F., Wegayehu, F., and Mulugeta, S. (2020). Drivers of informal settlements at the peri-urban areas of Woldia: Assessment on the demographic and socio-economic trigger factors. Land Use Policy, vol 95: pp1-11.
- Blassingame, L. (1998). Sustainable cities: oxymoron, utopia, or inevitability? Social Science Journal, Vol 35: pp 1-13.
- Bloom, D.E., Craig, P.H and Malaney, P. N. (2001). The Quality of life in Rural Asia. Chapter 4 in Study of rural Asia , Oxford University Press and Asian Development Bank.
- Costanza, R., Fisher, B., Ali, S., Beer, C., Bond, I., Boumans, R and Snapp, R. (2007). Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. Ecological Economics, No61 Vol(2-3): pp 267-276.
- Diener E, Suh EM, Lucas RE and Smith HL. (1999). Subjective well-being : three decades of progress. Psycholo Bull, vol 125(2): pp 276 – 302.
- Diwan, R. (2000). Relational Wealth and Quality of life, Journal of Socio – Economic, vol 29(4): pp 305-340.
- Douglass, M., Truong, Q.L., Cameron, K.L., Hao, T.N., Anh, N.P., Nghi, D.T and Hernani, Y. (2004). The livability of mega-urban regions in Southeast Asia- Bangkok, Ho Chi Minh City, Jakarta and Manila compared. International Conference on The Growth Dynamics of Mega-Urban Regions in East and Southeast Asia.

- Dubovyk, O., Sliuzas, R. & Flacke, J. (2011). Spatio-temporal modelling of informal settlement development in Sancaktepe district, Istanbul, Turkey. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, vol 66(2): pp 235-246.
- Fahy, F. and Cinneide, M.O. (2006). Communitybase quality of life indicators for urban areas as derived in Galway City, Ireland, vol 7(17): pp 691-702
- Fu, B., Yu, D., and Zhang, Y. (2019). The livable urban landscape: GIS and remote sensing extracted land use assessment for urban livability in Changchun Proper, China. *Land Use Policy*, vol 87: pp 1-11.
- Higgins, P and Campanera, J. M. (2011). (Sustainable) quality of life in English city locations. *Cities*, vol 28(4): pp 290 – 299.
- Larice, M, Z. (2005). Great neighborhoods: the Livability and morphology of high density neighborhoods in urban North America, PhD thesis in University of California, Berkeley.
- Liang, L., Deng, X., Wang, P., Wang, Z., and Wang, L. (2020). Assessment of the impact of climate change on cities livability in China. *Science of The Total Environment*, Vol 726: pp1-11.
- Liu, J., Nijkamp, P., Huang, X and Lin, D. (2017). Urban livability and tourism development in China: Analysis of sustainable development by means of spatial panel data. *Habitat international*, vol 68: pp 99-107.
- Löffel, S., & Walls, R. (2020). Development of a full-scale testing methodology for benchmarking fire suppression systems for use in informal settlement dwellings. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, vol 45: pp 1-17.
- Martínez-Bravo, M. del M., Martínez-del-Río, J. and Antolín-López, R. (2019). Trade-offs among urban sustainability, pollution and livability in european cities. *Journal of Cleaner Production*, vol 224: pp 651-660.
- Montoya, J., Cartes, I., and Zumelzu, A. (2019). Indicators for evaluating sustainability in Bogota's informal settlements: definition and validation. *Sustainable Cities and Society*, Vol 53: pp 1-26.
- National Association of Area Agencies on Aging(N4A), *Blueprint for Action: Developing a Livable Community for All Ages*, MetLife Foundation, may. (2007). www.n4a.org www.livable.com.
- National Association of Regional Councils(NARC). (2003). U.S.Department of Transportation.
- Norris, T., Pittman, M. (2000). The Health Communities Movement and the Coalition for Healthier Cities and Communities, *Public Health Reports* vol 115: pp118-24.
- Okulicz, A. (2013). City Life: Rankings (Livability) vs Perceptions (Satisfaction), this version: Saturday, vol 110(2): pp 433-451.
- Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing - a social geographical perspective, *Journal of Landscape and Urban Planning*, Vol. 65(2): pp 19-30.
- Pande, U.R., Garg, Y.K and Bharat, A. (2013). Understanding qualitative conceptions of livability: an indian perspective, *ijret: International Journal of Research in Engineering and Technology*, eISSN: 2319-1163 | pISSN: 2321-7308: pp374 -380.
- Park, H., Fan, P., John, R., Ouyang, Z., and Chen, J. (2019). Spatiotemporal changes of informal settlements: Ger districts in Ulaanbaatar, Mongolia. *Landscape and Urban Planning*, vol 191: pp 1-13.
- Parker, J. S. and Moore, R. H. (2008). Conservation use and quality of life in rural community: an extension of Goldschmidt's findings, *Southern Rural Sociology*, Vol. 23,(1): pp 235-265.
- Radcliff, B. (2001). Political Markets and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness, *American Political Science Review*, Vol 95 (4): pp 939-955.
- Richards, R., O'Leary, B and Mutsonziwa, K. (2007). Measure Quality of life in informal settlements in South Africa. *Social Indicators Research*, vol 81: pp 375- 388.
- Sirgy, M. Cornwell, T. (2001). Further validation of the Sirgy et al.'s measure of community quality of life, *Social Indicators Research*, Vol. 56(2): pp 125-143.
- Song, Yang. (2011). Livable City Study in China Using Structural Equation Models, Department of Statistics, Uppsala University, Vol 2(4): pp.2-9.
- Srinivas, H. (2012). Livability of informal Credit to finance Low- Income Housing: Case Study Three Squatter Settlements in Bangalore.
- Stein, E. K. (2002). "Community and quality of Life, National Academy Press, Washington, D.C.
- Teng Chey, Khoo. 2012. The CLC framework for livable and sustainable cities, *Urban Solutions Journal*, No 1: pp 54-70.
- Throsby D. (2005). cultural heritage as financial asset in strategies for urban development and poverty alleviation paper for international conference for integrating urban knowledge practice Gothenburg, Sweden, vol 13: pp2 -14.
- Wang, Y., Miao, Z. (2022). Towards the analysis of urban livability in China: spatial-temporal changes, regional types, and influencing factors. *Environ Sci Pollut Res*. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-20092-6>

- William, Ellis W. (1998). The Color Line and the Quality of Life in America, Journal of the American Statistical Association, vol 83(4).
- Yang, b., Xu a, b, and Shi, A. (2018). Analysis on sustainable urban development levels and trends in China's cities, Journal of Cleaner Production, vol 141: pp 868 -880.
- Yassin, H.H. (2019). Livable city: An approach to pedestrianization through tactical urbanism. Alexandria Engineering Journal, Vol 58(1): pp 251-259.

